

QUY TRÌNH VÀ PHƯƠNG PHÁP GIÁO DỤC HÀNH VI VĂN HÓA CHO VỊ THÀNH NIÊN TRONG GIA ĐÌNH

Nguyễn Thị Tuyết Mai

Học viện Chính trị Quốc gia Hồ Chí Minh.

Vị thành niên (VTN) là một giai đoạn quan trọng trong cuộc đời mỗi con người. Đặc điểm cơ bản của lứa tuổi này là các em đang trong thời kỳ phát triển thể chất và tâm lý. Đó là thời điểm mà thanh thiếu niên nhận thấy rằng, mình là một cá thể độc lập và tự thiết lập các kiểu hành vi ứng xử, các mối quan hệ của mình. Vì vậy, giáo dục VTN có hành vi văn hoá (HVVH) là việc làm rất quan trọng, góp phần hình thành nhân cách cho các em. Công việc đó là trách nhiệm của gia đình, nhà trường và xã hội. Trong đó gia đình đóng vai trò quan trọng. Xác định đúng quy trình và phương pháp giáo dục HVVH cho VTN là con đường giúp cho cha mẹ thực hiện trọng trách của mình.

HVVH là những biểu hiện bên ngoài của hoạt động, được điều chỉnh bởi cấu trúc tâm lý bên trong của chủ thể. HVVH của VTN được thể hiện ở lối sống, nếp nghĩ và cách ứng xử của VTN với bản thân, với người khác, với công việc, với môi trường sống. Giáo dục HVVH cho VTN là giáo dục những hành vi ứng xử đó theo các chuẩn mực đạo đức xã hội.

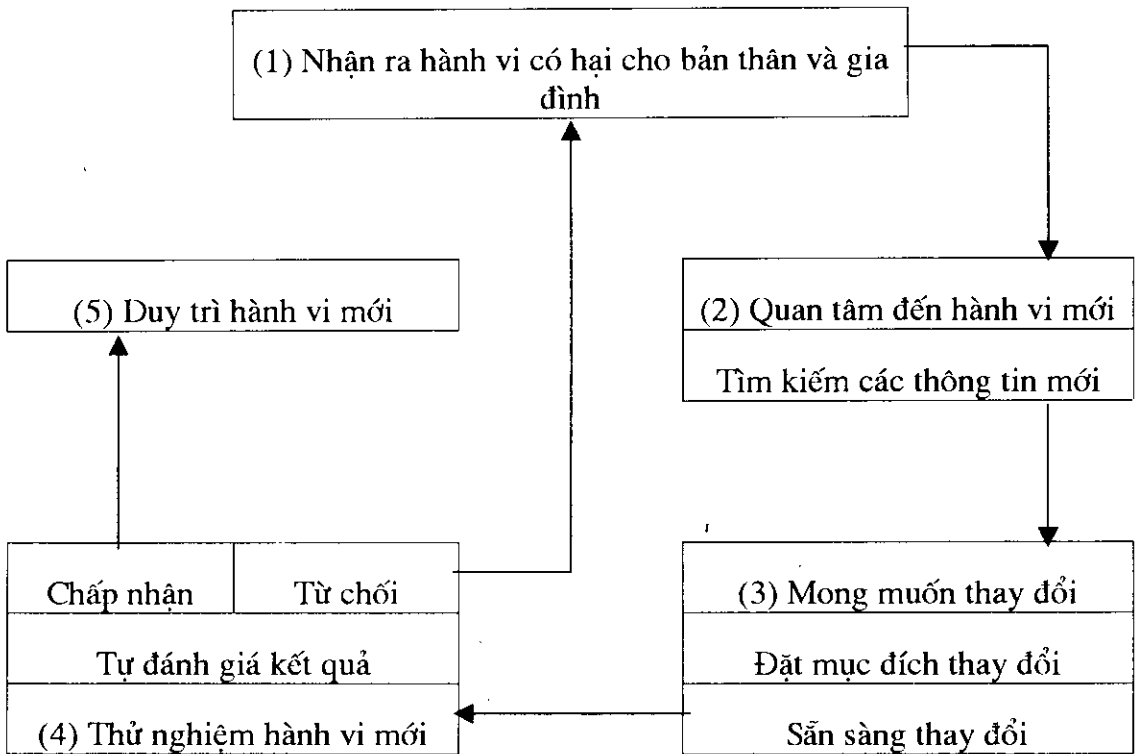
Có thể nói, hành vi nói chung, HVVH của VTN nói riêng vừa là bước khởi đầu, vừa là sản phẩm của quá trình giáo dục hành vi đối với VTN. Nó là bước đầu vì, căn cứ vào các hành vi của VTN, các bậc cha mẹ biết được tình cảm của chúng; dựa vào hành vi hiện có mà uốn nắn,

xây dựng và duy trì những hành vi phù hợp, khắc phục những hành vi không phù hợp với chuẩn mực đạo đức xã hội. HVVH là sản phẩm của quá trình giáo dục, vì xét cho cùng, kết quả giáo dục nhận thức, thái độ và niềm tin phải được bộc lộ ra ở hành vi.

1. Quy trình giáo dục HVVH cho VTN

HVVH là kết quả của nhận thức, thái độ, niềm tin và hành động của VTN. Vì thế, để thay đổi (hoặc hình thành) một HVVH ở VTN, các bậc cha mẹ phải tác động đến cả nhận thức và thái độ của các em. Sự tác động này có thể dựa vào quy trình sau:

SƠ ĐỒ QUY TRÌNH THAY ĐỔI HVVH

Để thay đổi HVVH của VTN phải qua các bước sau:

(1) *VTN nhận ra được hành vi cũ của mình là không phù hợp.* Các bậc cha mẹ cần làm cho VTN thấy được hiện tại hành vi của các em là không phù hợp với chuẩn mực đạo đức xã hội.

(2) *VTN quan tâm đến hành vi mới*, tìm kiếm những thông tin về hành vi mới. Cần thiết phải giới thiệu và cung cấp cho các em những thông tin về hành vi phù hợp với những chuẩn mực đạo đức xã hội.

(3) *VTN mong muốn thay đổi hành vi không phù hợp* bằng một hành vi các em cảm thấy phù hợp hơn trong cuộc sống. Vai trò của các bậc cha mẹ trong lúc này là khuyến khích, động viên sự thay đổi HVVH ở các em.

(4) *VTN thử nghiệm HVVH mới*, đánh giá kết quả của hành vi đó. Ở đây xảy ra hai trường hợp: nếu hành vi đó đúng, phù hợp sẽ được các em chấp nhận và duy trì; còn nếu hành vi đó không được chấp nhận vì không phù hợp thì VTN lại đi tìm kiếm những hành vi mới phù hợp hơn. Để bước này có hiệu quả, cần thiết phải giúp các em có được những tri thức và thái độ đúng đắn để lựa chọn những chuẩn mực.

(5) Khi một hành vi đã được khẳng định là đúng đắn thì cần phải *duy trì một cách thường xuyên*. Vai trò của gia đình lúc này cần thường xuyên củng cố để VTN có xúc cảm tích cực trong quá trình thực hiện HVVH.

2. Phương pháp giáo dục HVVH cho VTN trong gia đình

Phương pháp giáo dục HVVH cho VTN trong gia đình được hiểu là hệ thống những cách thức, biện pháp cha mẹ tác động đến VTN nhằm làm cho các em tích cực, tự giác hành động theo những chuẩn mực đạo đức xã hội. Thực chất đó là sự phối hợp hoạt động giữa cha mẹ và VTN, trong đó những tác động của cha mẹ giữ vai trò chủ đạo, còn VTN hoạt động tích cực, tự giác nhằm hướng tới những mẫu hành vi đã định. Có nhiều phương pháp giáo dục HVVH cho VTN, theo chúng tôi, gia đình cần chú ý tới các nhóm phương pháp sau:

a. Nhóm phương pháp thuyết phục, nêu gương

Thuyết phục, nêu gương là tác động lên nhận thức và tình cảm VTN nhằm hình thành những khái niệm, biểu tượng và niềm tin đúng đắn về HVVH. Đây là phương pháp quan trọng để biến những quy định của xã hội thành ý thức của cá nhân, thúc đẩy cá nhân hành động đáp ứng những yêu cầu, chuẩn mực đó. Thuyết phục được thể hiện thông qua các phương pháp: *trò chuyện, giảng giải, nêu gương*.

Thực hiện phương pháp này, cha mẹ cần tập trung giải thích và làm rõ ba câu hỏi: chuẩn mực đó là gì? Tại sao phải thực hiện chúng? và thực hiện chúng như thế nào? Lưu ý các bậc cha mẹ, cần tránh cách nói khuôn sáo, dài dòng vãn tự.

Hiệu quả của thuyết phục một mặt, phụ thuộc vào tri thức, kinh nghiệm sống, trình độ tư tưởng, đạo đức của cha mẹ; mặt khác còn phụ thuộc vào sự gương mẫu của họ trong cuộc sống hàng ngày trước con cái. Vì vậy, có thể nói, *nêu gương* là phương pháp thuyết phục được thực hiện bằng sự mẫu mực của cha mẹ, của những người lớn, bạn bè, những người được VTN ngưỡng mộ và mong muốn noi theo, làm theo. Trong công tác giáo dục, việc sử dụng tấm gương tốt làm phương tiện để giáo dục sẽ làm cho các chuẩn mực và hành vi xã hội trở nên cụ thể, trực quan và có tính thuyết phục hơn.

Có thể sử dụng sự gương mẫu của những người gần gũi (ông bà, cha mẹ, các bạn cùng trang lứa, cùng khu tập thể...), việc làm này sẽ tạo cảm xúc tích cực ở các em, để lại trong các em ấn tượng tốt đẹp và có ý nghĩa khi các em gặp tình huống ứng xử tương tự. Tuy nhiên, cũng có thể sử dụng hậu quả của những hành vi không lành mạnh, cái phản diện để ngăn ngừa và loại bỏ những thói hư tật xấu của các em. Đặc biệt, tấm gương của cha mẹ có ý nghĩa rất quan trọng trong giáo dục HVVH cho VTN. Vì thế, muốn có tác động giáo dục tốt đến VTN, các bậc cha mẹ không chỉ "nêu gương" của những người khác, mà bản thân mình phải "làm gương" sáng cho con noi theo. Tấm gương sống của cha mẹ có sức mạnh thuyết phục hơn mọi lời giải thích và động viên của họ đối với VTN.

b. Nhóm phương pháp luyện tập hình thành hành vi, thói quen có văn hoá

Quá trình giáo dục không chỉ nhằm hình thành cho VTN những nhận thức, niềm tin về các chuẩn mực hành vi có văn hoá, mà điều quan trọng hơn là biến những nhận thức và niềm tin đó thành hành vi, thói quen ứng xử phù hợp trong cuộc sống. Để làm được việc đó, các bậc cha mẹ cần biết cách *nêu yêu cầu* về HVVH, giúp VTN *rèn luyện và tập luyện* những hành vi thói quen phù hợp.

Trong quá trình giao tiếp giữa cha mẹ và VTN, cha mẹ đưa ra những yêu cầu hành động cụ thể và theo dõi, giám sát, điều chỉnh VTN

thực hiện các yêu cầu đó. Với những chuẩn mực đạo đức xã hội mà các em còn chưa rõ, cha mẹ cần giải thích và hướng dẫn tỉ mỉ việc thực hiện. Cha mẹ cần tính đến khả năng thực hiện của các em để khi cần thiết biết động viên kịp thời; trong những chừng mực nhất định, phải "không nhân nhượng" mới có thể giúp các em tuân thủ theo các yêu cầu đó.

Cùng với việc nêu yêu cầu, các bậc cha mẹ phải tạo điều kiện và tổ chức cho VTN lặp đi lặp lại thường xuyên những HVVH trong các tình huống ứng xử khác nhau (nhưng có bản chất giống nhau), làm cho hành động đó trở thành kỹ xảo, nhu cầu và thói quen tốt của VTN (tức là tập thói quen cho VTN).

c. Nhóm phương pháp khen thưởng, trách phạt

Nhóm phương pháp này bao gồm các tác động có tác dụng kích thích những mặt tích cực hoặc kìm hãm những mặt tiêu cực trong hành vi ứng xử của VTN, dựa trên kết quả hành vi mà VTN đã thực hiện trước đây. Cha mẹ khuyến khích, động viên khi VTN có những hành vi phù hợp với những chuẩn mực xã hội, đồng thời khắc phục, ngăn ngừa, uốn nắn hay cấm đoán, trừng phạt với những hành vi lệch chuẩn mà các em đã thực hiện.

Tuỳ theo tính chất, phạm vi và những điều kiện giáo dục, sự cố gắng và cách ứng xử của VTN mà cha mẹ có các hình thức và mức độ khen thưởng khác nhau. Có khi chỉ cần một cái nhìn đặc biệt, một cái gật đầu đồng tình, một nụ cười tán thưởng của cha mẹ trước một lời nói, một hành động đáng khen của con em, cũng làm cho các em vui thích về những hành động của mình và kích thích lòng mong muốn được hành động như vậy. Bên cạnh đó, cha mẹ cần có thái độ nghiêm khắc đối với những hành vi sai trái của VTN, tạo cơ hội cho chúng nhận thấy lỗi lầm về hành vi không đúng của mình, hối hận và quyết không tái phạm nữa. Trách phạt có tác dụng cho VTN năng lực biết tự kiểm chế, biết nhận ra và tránh được những hành động không phù hợp với chuẩn mực xã hội. Khi trách phạt, cha mẹ cần phải biết rõ tình huống phạm lỗi của con em mình, nhất là phải biết được động cơ phạm lỗi của các em để từ đó lựa chọn nội dung và hình thức trách phạt cho phù hợp.

Tuy nhiên, việc lựa chọn những hình thức và mức độ trách phạt cần dựa trên các nguyên tắc giáo dục, đặc biệt là nguyên tắc tôn trọng và yêu cầu cao đối với người mắc khuyết điểm. Nguyên tắc này đòi hỏi

tuyệt đối không đánh đập hay xúc phạm đến lòng tự trọng và nhân phẩm của người mắc lỗi.

Trên đây là quy trình và những phương pháp giáo dục cơ bản mà chúng tôi nêu ra để các gia đình tham khảo. Tất nhiên, trong cuộc sống mỗi gia đình, các bậc cha mẹ cần có các biện pháp giáo dục cụ thể và phù hợp hơn với đặc điểm của chính gia đình mình.